

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА: ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192490>

УДК 81'23+811.161.2

МОВНА ТА КОНЦЕПТУАЛЬНА КАРТИНИ СВІТУ В ІНТЕРКУЛЬТУРНІЙ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

АКМАЛДІНОВА О. М.

кандидат філологічних наук, професор
Національний авіаційний університет
k_imf@nau.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7732-9179>

СТЕЖКО Ю. Г.

кандидат педагогічних наук, доцент
Національний авіаційний університет
istezhko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0226-8081>

У статті розглянуто актуальну для практики художніх перекладів проблему взаємозумовленості мовної та концептуальної картин світу, висвітлено інваріантні чинники формування мисленнєвого способу концептуалізації дійсності та її мовної експлікації. Визначено, що логічність суджень в осягненні дійсності є ключем до формування поля семантичних універсалій, на якому спільна для всіх культур концептуалізація може бути відображена засобами різних мов. Доведено, що сутнісний рівень перекладу полягає у відтворенні перекладачем референційності концептів мовної картини світу першотвору. Проаналізовано трансцендентність понять як лінгвістичних концептів. Досліджено об'єктивний і суб'єктивний компоненти в картинах світу, закономірності їхнього формування. Уточнено особливості перекладацької культури в імперативах постмодернізму.

Ключові слова: мовна картина світу, концептуальна картина світу, концепт, культура, референція.

LANGUAGE AND CONCEPTUAL PICTURES OF THE WORLD IN THE INTERCULTURAL REPRESENTATION OF LITERARY TRANSLATION

AKMALDINOVA Oleksandra Mykolaivna
Candidate of Sciences (in Philology), Professor
National Aviation University
k_imf@nau.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7732-9179>

STEZHKO Yurii Hryhorovych
Candidate of Sciences (in Pedagogy), Associate Professor
National Aviation University
istezhko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0226-8081>

Introduction. The paper focuses on the problem of interconnection of the conceptual and language pictures of the world in the intercultural representation of artistic translation. With the expanding of international links and mental rapprochement between different cultures'

representatives, the problem of the artistic translation, which is understood as the reproduction of the referentiality of concepts in target text with saving the empts of cultural values in a source text, becomes more and more topical.

Purpose. The aim of the paper is to reveal the invariant factors for the mutual influence of the thinking way of the conceptualized reality and its language explication; to disclose the role of a logical thinking as a key for recognizing of the semantic universals in the language picture of the world.

Methods. The main methods applied in the given investigation are the general scientific methods (analysis and synthesis, induction and deduction), the linguistic methods (the method of description, the method of comparison and contrasting) and the methods, which are applied in the translation studies (methods of making analogies in source and target texts, methods of transformations and characterizations).

Results. The paper outlined that the verbalization of the conceptual picture of the world is determined by social and cultural factors, as well as the language picture of the world reflects the way of thinking in the process of getting an agreement between representatives of different cultures. The generality of logical thinking organizes the knowledge into one conceptual picture as the basis for the formation of the semantic universals for the creation of the world pictures of different languages. The cases of the concepts transcendence and the pragmatic strategy of artistic translation are examined separately.

Conclusion. Based on our analysis, we have got the following outcomes: the author (translator as well) is a channel of the expression of the national mentality and thinking method in conceptualizing the world due to his choice of stylistic means of artistic representation the reality; linguistic concepts-elements for the logical comprehension of reality form the invariant and thinking filling of the conceptual picture of the world and a basis for coincidence of associative recipients' reactions in different languages.

Key words: language picture of the world, conceptual picture of the world, concept, culture, reference.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Розширення можливостей міжнаціональних культурних взаємин, передусім у царині художніх перекладів, викликає необхідність досліджень взаємозумовленості мови, мислення, культури, тенденцій ментального зближення (на семантичному полі) мовних картин світу, зокрема, і проблем художнього перекладу як діалогу культур. На сьогодні одним із практичних аспектів нарощування інтеркультурних комунікацій постав пошук шляхів розширення спільного семантичного поля перекладів мовних картин світу, скорочення неперекладних втрат, а загалом – поглиблення міжнаціональної комунікації. Тож проблема досягнення міжнаціонального порозуміння при збереженні національно-маркованих мовно-культурних здобутків наразі постала особливо гостро, що, на наш погляд, і спричиняє теоретичну та практичну актуальність теми нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчив, що феномен картини світу, розмежування її концептуального та мовного вираження перебуває в полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних учених. У лінгвістичному, лінгвокультурологічному, лінгвофілософському та когнітивному зрізах співвідношення концептуальної та мовної картин світу в інтеркультурній інтерпретації, інноваційні ідеї, які ще потребують свого вивчення, висвітлено в працях В. П. Беляніна, І. В. Волженцевої, С. В. Волкової, О. П. Воробйової, О. О. Залевської, І. О. Зімньої, Ю. М. Караулова, В. М. Манакіна, В. О. Маслової, О. Б. Новосадської, М. В. Піменової, В. І. Постовалова, О. О. Селіванової, Н. Хомського та інших лінгвістів. На сьогодні мало досліджено проблеми докорінних зрушень, зумовлені експансією постмодернізму та методологією синергетичної векторіальності в лінгвістику.

Попри наявність численних праць із проблем художнього перекладу, його сутнісний рівень – забезпечення референційної еквівалентності різномовних картин світу за інваріантною

концептуалізації дійсності – висвітлено ще не достатньо, так само не набула свого практичного розв'язання й проблема співвідношення мови та мислення в картинах світу. “Сто років експериментальної психології та півторастолітня традиція лінгвістики чіткої відповіді на питання про зв'язок думки та слова не дали. Як казав Л. С. Виготський, думка не виражається, а здійснюється в слові” (Фрумкіна, 2003, с. 4).

Мета статті – окреслити інваріантні чинники взаємовпливу мисленнєвого способу концептуалізації дійсності та її мовної експлікації крізь призму постмодерних культурних традицій; розкрити роль логічного мислення як ключа до розпізнання семантичних універсалій у мовних картинах світу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження картин світу з акцентом на особливості художнього перекладу приваблює лінгвістів тим, що закарбований у них спосіб мовленнєво-мисленнєвої діяльності просякнута духовними, культурними та національними цінностями. Принцип антропоцентричності, у вимірах якого актуалізується мовно-мисленнєве відображення дійсності, передбачає задіяність у творенні мовної картини світу всіх структурних рівнів свідомості людини, усього ресурсу національної ментальності. Тому досліджувати мовну картину світу поза її зв'язком із мисленнєвою концептуалізацією, без опертя на потенціал інтеріоризації не можливо.

Ідея всезагальності мови як всеземного когнітивно-семантичного континууму органічно випливає із вчення В.І. Вернадського про ноосферу, значення якої, “как особой сферы разума на планетарном уровне, – на думку В. Манакіна, – переоценить невозможно” (Манакин, 2004, с. 30). Цією ідеєю опікувалися такі видатні вчені, як: В. фон Гумбольдт, Ф. де Соссюр, Р. Якобсон. Отже, завданням лінгвістики, а потім і психолінгвістики було “виявлення факторів, які постійно та універсально діють у всіх мовах, і встановлення тих загальних законів, до яких можна звести окремі явища в історії цих мов” (Соссюр, 1999, с. 14). У новітній історії психолінгвістичних досліджень на вістрі полемічних зіткнень так само перебуває проблема у визначенні таких “факторів”, але вже здебільшого в сенсі основи концепцій універсального семантичного простору взагалі. Наразі в прикладній частині психолінгвістики є різні підходи до вирішення цього питання, зокрема щодо природи словесних асоціацій. Так, якщо одні “автори вважають, що вони обумовлені лексичними супутніми явищами, інші підкреслюють роль заснованих на значенні зв'язків” (Vivas. Manoilloff, 2019, с. 245).

Частина дослідників, аналізуючи зв'язок “продуктивності за конкретними та абстрактними підкатегоріями іменників та дієслів із завданням визначення семантичної подібності”, також приходять до висновку, що “ефект конкретності, виміряний на різних рівнях абстрактних слів, [...] свідчить на користь унітарного семантичного простору, а лексико-семантична обробка залежить від сприятливого ефекту чуттєво-перцептивної та сенсорно-моторної інформації” (Vonk. Oble. Jonkers, 2019, с. 2).

У психолінгвістичному ключі все більшого визнання набуває положення про провідну роль мислення в процесі порозуміння націй на рівні мовного зображення картини світу. Не існує міжмовної прірви, позаяк “логічний лад думки однаковий для всіх людей [...]” (Швейцер, 2012, с. 101). Отже, усе розмаїття мовних картин світу має спільну основу, яка випливає із самої людської сутності – логічного способу мисленнєвого осягнення дійсності як концептуальної картини світу. Ідеться про знання, які впорядковують концептосферу як чинник формування семантичних універсалій – ландшафт мовних картин світу.

Усезагальність логічного мислення систематизує знання в концептуальну картину як основу формування семантичних універсалій творення мовних картин світу і водночас викликає багато питань у дослідників, зокрема, чи означає зазначене повну концептуальну спільність людських знань та повну взаємоперекладність мов. Відповідь знаходимо в О. Шайковського: “Сукупність ментальних універсалій є базовим компонентом мислення, який характеризується інтернаціональністю і не залежить від національних мов ті культур. Саме наявність цього

загального мислительного коду уможливило взаєморозуміння між людьми з різними культурами та різними мовними колективами, робить можливим переклад з однієї мови на іншу, але однакове лише ядро. [...] Це стосується логічного осмислення світу. Позалогічне відображення світу, як нам здається, не припускає будь-якої єдності” (Шайковський, 2011, с. 314). Виходячи з цього, правомірно говорити про взаємоперекладність як міру реалізації референційної еквівалентності в перекладі понять оригіналу з опертям на раціональність мислення. Логічність – інтернаціональний “базовий компонент мислення”, що становить наріжний камінь у творенні універсального семантичного простору. В антропоцентричному зрізі мови причиною формування семантичних універсалій є культурна взаємодія народів.

Якщо логічний спосіб мислення є спільним для націй і народів, тому що впливає із самої людської природи, а логічно обумовлене пізнання (об’єктивність знань) концептуалізується в картину світу, то чи означає це, що й мовна картина світу також має суто об’єктивний зміст, позбавлена суб’єктивності, а то й суб’єктивізму? Звісно, ні. Адже мовну картину світу формують національно-марковані лексеми, і різні мови, культури, природно, мають різні можливості відтворення знань та суб’єктивно різні світоглядні орієнтації творців тексту, неоднакове оцінне позиціонування щодо жанрово-стилістичних напрямів у літературі. Для прикладу візьмемо оцінки правомірності вжитку обценної лексики в літературній творчості постмодерністів або застосування в конструюванні мовних картин лексем, понять, не обтяжених референтом, – коли немає “предметної співвіднесеності слова з денотатом” (Керимов, 2013, с. 16) та вираженої оцінної семантики. Ідеться про трансцендентність понять, а отже, і їхню самореференційність. Коли “референтом поняття є самі ці поняття” (Керимов, 2013, с. 16), раціональність мислення виявляє свою безпорадність. У таких випадках мова про референтність не у звичному для лінгвістів розумінні – як спрямованість думки на певний об’єкт, – а вже як про конвенцію, узгодженість суб’єктивних думок щодо денотативного наповнення поняття. У такому разі об’єктивність детермінації картин світу неповна, тому що складається із сукупності узгоджених суб’єктивних уявлень про референта, який не має онтологічного вираження. Феномен самореферентності докладно висвітлений нами (Стежко, 2019).

Методологічно стратегія художнього перекладу ґрунтується на прагматизмі – правильним є те, що ситуативно задовольняє потреби практики. Зазначене філософське розуміння взаємообумовленості мови та осмислення світу не суперечить постмодерністським імперативам, зокрема, інтертекстуальності, тотальному лібералізму в інтерпретації тексту тощо. Переклади постмодерністів яскраво ілюструють сказане. Не дивно, що проблема співвідношення мови та мислення, яка століттями розроблялася філософами, психологами, зрештою перейшла й у площину лінгвістичних досліджень, проте ні експериментальна психологія, ні лінгвістика чіткої відповіді на питання про зв’язок думки і слова не дали. Немає наразі й чіткого бачення зв’язку мислення та мови крізь питання співвідношення концептуальної та мовної картин світу. Відтак задля вивчення проблеми доцільно буде звернутися до витлумачення провідними лінгвістами категорій “концепт”, “концептуальна картина світу”, “мовна картина світу”, що, як свідчить аналіз літератури, не мають змістової однозначності. Проте за всіма змістовими розбіжностями проглядається однастайність щодо визнання взаємозв’язку мислення та мови та обумовленості формування концептуальної та мовної картин світу панівною культурою. На зазначену обумовленість проливає світло наведений С. В. Волковою когнітивний аспект вивчення мовних одиниць, які позначають етнореалії. “Концептуалізацію розглядаємо як поняттєву класифікацію осмисленої інформації, набутої людиною від народження в процесі соціалізації й інкультурації за допомогою різних пізнавальних механізмів, тобто мисленнєве конструювання предметів та явищ, які приводять до утворення певних уявлень про світ у вигляді концептів, зафіксованих у свідомості людини смислів [...]” (Волкова, 2017, с. 416). Синтез процесів “соціалізації й інкультурації” виводить нас на цілісну концептуальну картину як систему знань у вигляді концептів / понять, зафіксованих у свідомості людини.

Із наведених визначень випливає, що в основі концептуальної картини світу лежать знання, організовані в систему, елементами якої є концепти-абстракції як мисленнєва характеристика денотата, які становлять репрезентацію у свідомості світу, інтеріоризованого людиною. Щодо згаданої нами вище самореференційності трансцендентних концептів, то інтеріоризація набуває змісту конструювання. “Неможливість і недосяжність референта означають неминучість його відкриття, неминучість його конструювання” (Керимов, 2013, с. 17). На практиці зазначене конструювання в концептуальній картині відбувається, як ми уже згадували, на засадах конвенції – надання терміну певного узгодженого спільного смислу з урахуванням традиційно національного, ментально обумовленого способу осягнення дійсності (раціонального чи ірраціонального).

Говорячи про концепт як національно забарвлений зміст поняття, маємо бути свідомими щодо його утворення як мисленнєвого відображення сукупності однорідних речей чи явищ у їхніх істотних ознаках, що дає змогу говорити про концептуальну картину світу як сутнісну характеристику дійсності, обумовлену етнокulturурою. Безумовно, домінуючу роль у формуванні концептуальної картини відіграє логічність мислення – “загальний мислительний код”, проте не варто відкидати етнокulturурну специфіку світосприйняття. Концепти, на відміну від понять, є одиницями етнокulturурної інформації, тому відображають світ відповідно до національного сприйняття речей та явищ, що позначаються мовою. Загалом концептуальна картина світу становить специфічне (етнокulturурне) смислове наповнення системи понять як узагальненого відображення дійсності.

Задля висвітлення зв'язку концептуалізації дійсності з мовною картиною маємо звернутися до інших, продуктивних, на нашу думку, дефініцій. “Концептуальна картина світу – це не лише система понять про сукупність реалій довкілля, але й система смислів, втілена в ці реалії через слова-концепти; мовна ж картина світу – це система взаємопов'язаних мовних одиниць, що відбиває об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини. Концептуальна картина світу існує у вигляді концептів, які утворюють концептосферу, а мовна картина світу – у вигляді значень мовних знаків, які утворюють сукупний семантичний простір мови” (Юдко, 2011, с. 295).

Отже, роль мислення в процесі творення мовної картини полягає в номінації абстракцій з метою визначитися з їхньою чуттєвою основою. Мова і становить таке чуттєве вираження, тобто матеріалізацію мисленнєвого осягнення об'єктивного світу; “[...] слово для самого мовця є засобом об'єктивування своєї думки” (Потебня, 1999, с. 212).

Наведена добірка цитат дає нам уявлення про взаємозв'язок мовної та концептуальної картин світу. Щодо концептуальної картини світу наведені визначення проливають світло на суб'єктивне за формою та об'єктивне за змістом відображення дійсності на понятійному рівні. Об'єктивізація означає відтворення думки, незалежно від того, якою мовою говорить мовець чи сприймає її реципієнт. Далі О. Потебня уточнює: “Тільки за допомогою об'єктивування думки в слово з нижчих форм думки може утворюватися поняття” (Потебня, 1999, с. 29). Додамо – поняття як лінгвістичні концепти є елементами логічного осягнення дійсності, яке становить інваріантне мисленнєве наповнення концептуальної картини та підґрунтя для збігу асоціативних реакцій різними мовами. Ідеться про об'єктивність знань, яким належить надати чуттєвої основи в мовному виразі.

Проте виникає запитання – мовна картина також однозначно обумовлена об'єктивним змістом знань про світ? Відповідь – ні. Чи віддзеркалені в мовній картині світу суб'єктивні характеристики, творчу реконструкцію концептуалізації дійсності? На нашу думку, так, передусім тому, що суб'єкт при виборі засобів експлікації знань у мовну картину неодмінно виявляє компоненти власних характеристик, як-то: жанрово-стилістичні вподобання, фантазії, асоціації, спосіб національного самовираження, психотип тощо. Це впливає із самого визначення мовної картини світу: “Мовна картина світу – сукупність значною мірою суб'єктивних уявлень

людини про об'єктивну дійсність, що виражаються через складну сітку мовних відношень” (Сас, 2011, с. 275). Постає питання, від чого ж залежить ця “сукупність значною мірою суб'єктивних уявлень”, адже у виборі засобів творення мовної картини митець нічим не обмежений, окрім панівних у суспільстві культурних стереотипів, цінностей, які від доби до доби також змінюються. У суб'єкта може виникнути бажання додати до об'єктивної концептуалізації власне позитивне чи негативне емоційно-оцінне ставлення, метафоричне чи метонімічне переосмислення концепту тощо. “Увесь цей спектр може виникати у свідомості і втілюватися в найменуваннях тільки тому, що людина вимірює всі форми буття в масштабі власного досвіду та знання і за власними образом та подобою. Свавілья в уподібненні обмежене лише абсолютно “немислимою” подібністю, воно залежить від уяви і досвіду “мовної особистості”, яка володіє власним “особистісним тезаурусом”, під яким [...] розуміється здатність мовця, який говорить певною мовою, створювати тексти на основі індивідуальних знань про світ, зафіксованих у значеннях слів та їхніх асоціативних комплексах, відповідно до національно-психічного складу розуму і особистої зацікавленості в інтерпретації фактів, які позначаються (або сприймаються)” (Телия, 1988, с. 41). Отже, щодо практичного значення дослідження суб'єктивного та об'єктивного чинників у картинах світу маємо визнати, що в художніх перекладах зазначене “свавілья в уподібненні” є можливим як індульгенція на вияв креативності перекладача, на замах на власний художній твір, зміст якого лише ініційований авторськими інтенціями.

Не можемо оминати увагою ще одну лінгвофілософську тезу про суб'єктивність мовної картини, на відміну від об'єктивної обумовленості концептуальної картини. Ідеться про можливість суб'єкта у вербалізації мисленнєвого відображення світу, зокрема про популярну в колах лінгвістів думку, що в зіставленні із мовною концептуальна картина є багатшою, змістовнішою, позаяк вона організована за законами фізичного світу та розвивається із розвитком пізнавальної діяльності, а мовна – за законами мови, тому є більш консервативною, обтяженою рудиментами. Чи так це? На нашу думку, питання не має однозначної відповіді, адже і мова не є сталою, вона також розвивається, позбувається одних лексем, запозичує інші. Окрім того, літературний постмодернізм особливо відзначився творенням оказіоналізмів задля вираження вже відомих знань. Із постулатом щодо змістової переваги концептуальної картини можна погодитися, але з усвідомленням того, що, за словами С. В. Волкової, “концептуалізація світу може мати вербальний або невербальний, але принципово знаковий характер” (Волкова, 2017, с. 421). Думку про нерівність мови та мислення відстоює також І. Курч: “Ми не можемо ототожнювати людську думку з мовою, тому що існує багато форм нелінгвістичних, образних думок” (Kurcz, 2001, с. 5). Особливим чином мовна невідтворюваність стосується трансцендентних ідей чи абстракцій високого рівня.

Як доказ змістових переваг концептуальної картини стосовно мовної свідчить і той факт, що, порівняно з концептуальними, які динамічні, щоразу збагачуються зі здобутками на ниві пізнання та соціальної практики, мовні картини світу у виконанні суб'єкта тривалий час ще можуть зберігати “пережиткові, реліктові уявлення людей про всесвіт” (Манакін, 2004, с. 44). Справді, людство зробило великий крок уперед у знаннях про світобудову. Але є і зворотний бік у зіставленні картин світу, що дає нам підстави для протилежного твердження. Погляньмо на ту частину знань про світ, яка піддається вербалізації, і ми побачимо, що кожен науковий факт має практично необмежені можливості мовної експлікації, про що свідчить широке поле синонімів, метафор, фразеологізмів, алюзій та інших форм вираження думки. Яскравим прикладом є метафоричність наукових термінів. Або ж, скажімо, розуміння безглуздості якогось вчинку, явища можна мовно виразити в англійській культурі фразеологізмом “carry coals to Newcastle”, у російській – “ехать в Тулу со своим самоваром” або ж інтеркультурним еквівалентом – “у ліс дрова везти” чи “їхати в Париж з дружиною”.

Щодо уявлення про багатство мовної картини світу нам імпонують судження Р. Фрумкіної. “Отже, бувають думки без слів, – пише вона. – А слова без думок? Вам потрапила смітинка в око, і ви вигукнули: “Ой!” Ви застали свого kota в загрозовому сусідстві з біфштексом і крикнули йому: “Брись!” Ой, брись, безсумнівно, висловлюють почуття – у всякому разі, скоріше почуття, ніж думки. Бувають, мабуть, і слова без думок” (Фрумкіна, 2003, с. 4).

У постмодерністській культурній традиції при конструюванні мовних картин використовуються лексеми з яскраво вираженою емоційно-оцінною семантикою, розпізнати та відтворити яку в перекладі дуже важко навіть для досвідчених перекладачів. Усе тому, що мова не лише породжує думку, а й суб’єктивно “характеризує позитивну чи негативну цінність реалії, що позначається, а водночас ще й “підносить” або ж “принижує” її у сприйнятті слухача та викликає в нього схвальну чи несхвальну емотивну кваліфікацію” (Телия, 1988, с. 41), а назагал забарвлює картину світу в національно-культурні кольори, які не завжди відтворюються іншою мовою. Тож недостатньо мати значний словниковий запас – потрібно знатися на культурі нації – носія мови, знатися на алюзіях, ремінісценціях, метафорах.

Зазначене спричиняє труднощі в художньому перекладі ще тим, що мовна картина покликана відобразити все денотативне, конотативне та когнітивне багатство відображеної в оригіналі дійсності. Отже, у сенсі множинності форм експлікації концептів доцільно говорити про багатство мовної картини в зіставленні з концептуальною.

Узагальнено специфіка концептуальної та мовної картин розкривається через категорії “змісту” (царина мислення, пізнання на рівні сутності) та “форми” (царина вербального вираження знань на рівні явища розмаїттям мовностилістичних засобів). Той самий зміст може набувати різних форм і навпаки – залежно від умов. Із цієї причини відповідь на запитання, яка з картин світу є змістовно багатшою, криється в інтелектуальній спроможності, креативності суб’єкта та його лексикону.

Проблема про змістове багатство мовних картин світу та їх експлікації в концептуальній картині на мисленнєвому рівні осягнення дійсності не схоластичне, як може видатися, адже вибір стратегії перекладу, визначення ролі перекладача полягає у творенні смислу. Опосередковано ілюстрацію узгодження концептуальної та мовних картин дає нам психолінгвістичний (асоціативний) експеримент.

Сучасна доба – це доба переосмислення культурних традицій, тому природно, що в постмодерністській парадигмі художнього перекладу утвердилася стратегія доместикації, орієнтації не на достеменне відтворення оригіналу, збереження автентичності першотвору, а на творення адаптованого тексту, нової реальності маркерами мови перекладу, які володіють аналогічним художнім ефектом. Наразі набуває методологічного значення бачення картини світу як творчого відображення дійсності, що виправдовує переклад уже як широку інтерпретацію авторських інтенцій. Для перекладача імперативного значення набувають культурні запити читача, тому “розуміння ціннісного смислу тексту передбачає не тільки знання того, яким був цей смисл для автора, але і співставлення його (наскільки це взагалі можливо) з цінностями того, хто розуміє цей текст” (Порус, 2016, с. 90). Утім, за презумпції незаперечності перекладності художнього тексту чіткої межі допустимої інтерпретації, як ми вже зазначали, немає. Спираючись на паритетність автора та перекладача у творенні смислу, перекладач долає стереотип невідтворюваності авторської індивідуальності та творить нову реальність, свідомо йдучи на надання тексту нового смислу та й самої художньої цінності першотвору. Інтерпретація означає об’єктивізацію думки, наділення її предметністю, інваріантно вираженою поняттями будь-якої мови. Поняття як лінгвістичні концепти (елементи логічного осягнення дійсності) становлять інваріантне мисленнєве наповнення концептуальної картини та підґрунтя для збігу асоціативних реакцій реципієнтів за різних мов. Наведені теоретичні положення експериментально підтверджені в одній із наших праць (Акмалдінова, Стежко, 2019).

Проте в художніх перекладах не варто покладатися лише на поле семантичних універсалій. Переклад не має перетворюватися в гонитву за збереженням автентичності першотвору, тому що покликаний творити художню цінність, задовольняючи запити національного читача. Діє непорушний зв'язок: “мова – культура”. “Лінгвісти й етнографи давно дійшли згоди про те, що кожна мова адекватно обслуговує свою культуру. [...] Наприклад: якщо в мові є імена, що позначають певні культурні реалії, то їхня семантика може вивчатися лише за умови залучення широкого культурного контексту” (Фрумкіна, 2003, с. 61). Щоб розпізнати художню цінність твору, “треба володіти тим, що зветься “культурним кодом” чи притаманним певній культурній традиції способом “розпізнавання” цінностей, емоційно закарбованих у ті чи інші знакові (символічні) структури” (Порус, 2016, с. 85). Кожна нація прагне, з одного боку, до семантичної універсальності, збагачення інтернаціоналізмами, які з легкістю піддаються перекладу, калькуванню, а з іншого – тяжіє до виявлення національно-культурних особливостей у мовній картині світу, наповнюючи її фразеологізмами, метафорами та іншими національними маркерами, які не мають раціонального тлумачення та іншомовних еквівалентів.

Кожній мові притаманна своєрідна культура формування мисленнєвої концептуалізації та мовного вираження картини світу. Специфіка мовної експлікації картини світу виявляє себе в етнонаціональних відмінностях когнітивного світосприйняття (Манакин, 2004, с. 45). Нації різняться мовно-культурним розвитком, різним позначенням речей та явищ. Застереження від хибного отождолення різних мовно-культурних позначень концептів бачимо в словах: “Існує ілюзія, властива часом навіть освіченим людям, ніби значення однакові у всіх мовах, і мови різняться лише формою вираження цих значень. По суті ж, значення, у яких класифікується наш досвід, культурно детерміновані, так що вони істотно варіюються від культури до культури. [...] Специфіка цього варіювання складає істотну частину специфіки мовних картин світу, які кожна по-своєму верифікують імовірнісні моделі мовного бачення єдиного світу, включаючи сферу всезагального людського розуму” (Манакин, 2004, с. 45). Отже, мовна картина світу акумулює спільне, загальнолюдське у відображенні дійсності на рівні концептуальних картин світу і водночас становить специфічне національне надбання, виражене в художньо-поетичних образах. Художній переклад здійснює прагматичну функцію – досягнення бажаних культурно-детермінованих перлокутивних впливів на соціум.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Таким чином, наведене бачення мовної картини, її зв'язку з концептуальною та обумовленість культурою проливає світло на розуміння міжмовної та міжкультурної комунікації у вимірах культурно-історичних цінностей доби постмодерну.

Автор / перекладач у виборі стилістичних засобів художнього відображення дійсності в мовній картині є виразником національної ментальності та мисленнєвого способу концептуалізації світу; задає норми комунікативної компетенції, виступає провідником культурних цінностей епохи в суспільстві. Художній переклад як уніфікований засіб міжкультурної комунікації сприяє ментальному зближенню націй на засадах інваріантних рис концептуалізації дійсності в картину світу.

Дослідження за логікою міждисциплінарності відбилися досі не вивченими гранями референційності поняття / концепту та його онтологічного засновника, новими знаннями про взаємообумовленість мовної та концептуальної картин світу. У практичній площині синергія знань про світ та їхня експлікація в мовну картину дає цілісне уявлення про культуру, міжнаціональні стосунки та стосунки людини зі світом, створює підґрунтя для визначення методів формування білінгвізму, комунікативної компетенції та навичок перекладу у студентів. Результати дослідження орієнтують лінгвістів-викладачів на формування культуровідповідної постмодернізму комунікативної компетенції студентства та перекладацьких навичок.

Перспективою подальших наукових розвідок уважаємо в дослідженні динамічності цивілізаційних перетворень, обумовлених міжнаціональними комунікаціями, що час від часу

висвітлює нові аспекти проблеми перекладу як міжнаціонального діалогу. Отже, дослідження способів концептуалізації дійсності та її мовного вираження ніколи не втратять своєї актуальності.

ЛІТЕРАТУРА

- Акмалдінова, О. М., & Стежко, Ю. Г. (2019). Психолінгвістичні аспекти формування двомовності студентів військово-технічного фаху. *Актуальні проблеми іноземної підготовки фахівців у сфері національної безпеки: Збірник матеріалів I-ї міжвузівської науково-методичної конференції* 16 квітня 2019 р. К.: ВДА, 99-101.
- Волкова, С. В. (2017). Концептуальні доміанти міфологічного дискурсу (на матеріалі амеріндіанських міфів, легенд і казок). *Концепти и контрасти: монографія*. Одеса: "Тельветика", 416-427.
- Керимов, Т. Х. (2013). *Философия*. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та.
- Леонтьев, А. А. (1969). *Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания*. Москва: Наука.
- Манакин, В. Н. (2004). *Сопоставительная лексикология*. Київ: Знання.
- Порус, В. Н. (2016). Что значит "понять" художественный текст? *Вопросы философии*, 7, 84-96.
- Потебня, А. А. (1999). *Собрание трудов: Мысль и язык*. Москва: "Лабиринт"
- Сас, В. (2011). Методи реалізації концепту у мовній картині світу автора на прикладі малої прози Франца Кафки. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 95. Кіровоград: РВВ КДПУ, 274-278.
- Соссюр, Ф. де. (1999). *Курс общей лингвистики*. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та.
- Стежко, Ю. Г. (2019). Лінгвофілософський аналіз прагматизації теорії референції у перекладах. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць*. Київ: Аграр Медіа Груп, 149-155.
- Телия, В. Н. (1988). Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция. *Метафора в языке и тексте*. Москва: Наука, 26-51.
- Фрумкина, Р. М. (2003). *Психолингвистика*. Москва: "Академия".
- Шайковський, О. В. (2011). Культурно-обумовлений характер мовної картини світу (на матеріалі української та англійської мови) *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 95, Кіровоград: РВВ КДПУ, 311-314.
- Швейцер, А. Д. (2012). *Теория перевода (статус, проблемы, аспекты)*. Москва: Либроком.
- Юдко, Л. В. (2011). Мовна та концептуальна картини світу як відображення свідомості нації. *Studia Linguistica. Збірник наукових праць*, 5, 2. "Київський університет", 292-298.
- Kurcz, I. (2001). Language – Cognition – Communication. *Psychology of Language and Communication*, 5, 1, 5-16. URL: http://www.plc.psychologia.pl/plc/plc/contents/fulltext/05-1_1.pdf
- Vivas, L., Manoiloff, L. (2019). Core Semantic Links or Lexical Associations: Assessing the Nature of Responses in Word Association Tasks. *Journal of Psycholinguistic Research*, 48, 1, 243-256. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10936-018-9601-8>
- Vonk, J., & Oble, L. & Jonkers, R. (2019). Levels of Abstractness in Semantic Noun and Verb Processing: The Role of Sensory-Perceptual and Sensory-Motor Information. *Journal of Psycholinguistic Research*, 48, 2, 1-15. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10936-018-9621-4>

REFERENCES

- Akmaldinova, O. M., Stezhko, Yu. H. (2019). Psykholinhvistychni aspekty formuvannia dvomovnosti studentiv viiskovo-tekhnichnoho fakhu. [Psycholinguistic Aspects for the Formation Bilingualism of Students for the Military-Technical Professions]. Aktualni problemy inshomovnoi pidhotovky fakhivtsiv u sferi natsionalnoi bezpeky: Zbirnyk materialiv I-i mizhvuzivskoi naukovo-metodychnoi konferentsii 16 kvitnia 2019 r. K.: VDA, 99-101 [in Ukrainian].

- Volkova, S. V. (2017). Kontseptualni dominanty mifolornoho dyskursu (na materialy amerindianskykh mifiv, lehend i kazok). [The Conceptual Dominants of Mythological Discourse (based on amerindianskykh myths, legends and fairytales)] Kontsepty y kontrasty: monohrafiia. Odessa: Helvetyka, 416-427 [in Ukrainian].
- Kerimov, T. Kh. (2013). Filosofiia [Philosophy]. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta [in Russian].
- Leontyev, A. A. (1969). Psikholingvistichekies edinity i porozhdenie rechevogo vyskazyvaniia [Psycholinguistic units and speech utterances generation]. Moscow: Nauka [in Russian].
- Manakin, V. N. (2004). Sopotavitelnaia leksikologiia [Comparative lexicology]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Porus, V. N. (2016). Chto znachit "poniat" khudozhestvennyi tekst? [What does it mean to "understand" an artistic text?] Voprosy filosofii Questions of philosophy, 7. 84-96 [in Russian].
- Potebnia, A. A. (1999). Sobranie trudov: Mysl i iazyk [Collection of works: Thought and language]. Moscow: "Labirint" [in Russian].
- Sas, V. (2011). Metody realizatsii kontseptu u movnii kartyni svitu avtora na prykladi maloi prozy Frantsa Kafky [Methods of realization the concept in the language picture of the author's world by the example of a small prose by Franz Kafka] Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo) – Scientific works. Series: Philology (Linguistics), 95. 274-278 [in Ukrainian].
- Sossyur, F. de. (1999). Kurs obshej lingvistiky [The course of general linguistics]. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta [in Russian].
- Stezhko, Yu. G. (2019). Lihvofilosofskyi analiz prahmatyzatsii teorii referentsii u perekladakh [Linguophilosophical analysis of the pragmatization of the theory of reference in translations] Fakhovyi ta khudozhnii pereklad: teoriia, metodolohiia, praktyka: zbirnyk naukovykh prats. K.: Ahrar Media Hrup. 2019. 149-155 [in Ukrainian].
- Teliia, V. N. (1988). Metafora kak model smysloproizvodstva i ee ekspressivno-otsenochnaia funktsiia [Metaphor as a model of semantic production and its expressive-evaluative function]. Metafora v iazyke i tekste – Metaphor in language and text, (pp. 26-51). Moscow: Nauka. [in Russian].
- Frumkina, R. M. (2003). Psycholinguistics. M.: Akademiia [in Russian].
- Shaikovskiy, O. V. (2011). Kulturno-obumovlenyi kharakter movnoi kartyny svitu (na materialy ukrainskoi ta anhliiskoi movy) [Cultural-determined character of the language's picture of the world (on the material of Ukrainian and English)]. Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo) – Scientific works. Series: Philology (Linguistics), 95. 311-314 [in Ukrainian].
- Shveitser, A. D. (2012). Teoriia perevoda (status, problemy, aspekty). Serii: Iz lingvisticheskogo naslediia [Translation theory (status, problems, aspects). Series: From the Linguistic Heritage]. Moscow: Librokom [in Russian].
- Yudko, L. V. (2011). Movna ta kontseptualna kartyny svitu yak vidobrazhennia svidomosti natsii [Language and conceptual pictures of the world as a reflection of the nation's consciousness]. Studia Linguistica. Zbirnyk naukovykh prats – Studia Linguistica. Collection of scientific works, 5. (Vols. 2). 292-298 [in Ukrainian].
- Kurcz, I. (2001). Language – Cognition – Communication. Psychology of Language and Communication, 5, 1, 5-16. Retrieved from http://www.plc.psychologia.pl/plc/plc/contents/fulltext/05-1_1.pdf
- Vivas, L., Manoiloff, L. (2019). Core Semantic Links or Lexical Associations: Assessing the Nature of Responses in Word Association Tasks. Journal of Psycholinguistic Research, 48, 1. 243-256. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1007/s10936-018-9601-8> [in English].
- Vonk, J., Oble, L. & Jonkers, R. (2019). Levels of Abstractness in Semantic Noun and Verb Processing: The Role of Sensory-Perceptual and Sensory-Motor Information. Journal of Psycholinguistic Research, 48, 2. 1-15. Retrieved from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10936-018-9621-4> [in English].

*Дата надходження до редакції 18.11.2019 р.
Ухвалено до друку 21.11.2019 р.*